

قوئاغی دانانی رهنګ له سهر فیلم و قوئاغی فیلمی رهنګاورهنگ.

دوای نهوهی نامیتری سینهما یه کهم جار له سالی (۱۸۹۵) دا دروست کرا له لایهن ههریهک له (ئه دیسون) له ئەمریکاو (لومیر) له فهرانساو (بول) له ئینگلتهره. شتیکی سهرسوریهینه بوو له لایهن جه ماوهرهوه که بیینیت وینه دهجوولیتنهوه ههر بویه کاتیک که وینهی شه پوولی ناویک نیشان دهدا، ئەوانه ی له ریزی پیشهوه سهیربان دهکرد به په له دهگه رانهوه بو دواوه، چونکه وایان دهزانی ناوه که دپته ناویان و تهربان دهکات، به لام زوری نه برد که جه ماوهر له گهل وینهی ناو و دارو درخت و نمایشی سهربازی و... تاد، راهاتن و ئەو وینانه هیچ کاریگه ریه کی له سهیربان نه ما، راسته سینهما به هوئی پیشکه و تنی زانست و تهکنه لوژیاوه دروست بوو، به لام دوای ئەمه چی کرا؟ هونه رمنندان له دهرهینه، وینه گر، ئەکتهر... تاد. له هه موو جیهانه وه روویان کرده ئەم نامیتره و لهو ساردی و سرپه ی که تیبیکه وتبوو، رزگاریان کردو ئەم بواره بیان کرده هونه ر.

له راستیدا یه کهم جار (جوړج میلییه) ی فهرانسی که خوئی سحر باز بوو، له فهرانسادا به ناویانگ بوو نامیتری سینهما کاری تیکرد، ئەویش ههستا به بهر هه مهیتانی چهند فیلمیک که چیرۆک و سیحری له گهل یه کدا تیکهل کردبوو، له بهر نهوهی لهوکاته دا سینهما دهنگی نه بوو، پشتیان به نووسین ده به ست بو زیاتر روونکردنه وهی دیمه نه کان، لهو کارانه ی که (میلییه) پتی ههستا فیلمی (سندریلا) سالی (۱۹۰۰)، (خاوه نی ریشی شین- ۱۹۰۱)، (گه شتییک به رهو مانگ- ۱۹۰۲) له راستیدا ئەم کوومه له فیلمه جه ماوهریکی زوری به لای خویدا راکیشاو کاریگه ریه کی زوری هه بوو. هه رچه نده کاره کانی (جوړج میلییه) باش بوون و ناویانگیکی زوری دهرکرد و بهر هه مه کانی له چن دین ولاتدا بلا بووه، به لام (میلییه) ته نیا که سیک نه بوو که له م بواره دا کاری ده کرد و باشتترین که سیش نه بوو، سالی (۱۹۰۳)، (ادوین. س. بورتر) ی ئەمریکی ههستا به دهرهیتانی فیلمیک که وهکو شو رشیک و ابوو که له راستیدا هه موو شیوهی شانوییه کی شکاند (شانو کاریگه ریه کی ته و او ی

کورته یه ک له گوړانکاریه کانی سینهما له میژوودا

تا: هانا جهمال
(سلیمانی)

میژووی هونه ری ههوت بو زیاتر له (۱۰۰) سال له مه و بهر دهگه رپته وه، له م ماوهره دا سینهما توانی به شپوهیه کی بهرچاو تیکه لی جه ماوهر بییت و ژیان وهکو خوئی به خوئی و ناخوشییه وه پیشانی جه ماوهر بدات، ئەم کارهش له لایهن جه ماوهره وه وه لامدانه وه یه کی زور باشی هه بوو، بیگومان سینهما له م ماوهره دا کوومه لی گوړانکاری زوری به سه رداهات، ئەم گوړانکارییه نش بووه هوئی نه وهی که جار دوای جار جه ماوهریکی زورتر به لای خویدا رابکیشیت.

له م بابه ته دا باس له سی قوئاغ ده که بین که سینهما پیایدا تیبهری، قوئاغی دروستکردنی نامیتری سینهما و

بهیه کییک له کاری دهرهینه رەکان. بهم شیوهیه هونهری سینهما ورده ورده له هه موو جیهاندا بلاو بووه، تا وای لیتهات له هه موو شارێکی ویلایه ته یه کگرتوو هکانی ئەمریکا (بۆ نموونه) هۆلی سینهما هه بوو، ههر به هۆی بلاو بوونه و ه سینهما و کاریگهری له جیهاندا وای لیتهات شتیکی ئاسایی بێت که جه ماوه رێکی ژاپۆنی چیژ له فیلمێکی ئەمریکی وهریگرن ههروهها جه ماوه رێکی فەرهنسی بۆ فیلمێکی پرووسی و جه ماوه رێکی سویدی بۆ فیلمێکی ئیتالی.... تاد.

پیشه سازی سینهما به شیوهیه که پهری سه ند که نه ده توانرا به تاکه که سیک، یان چه ند که سیکێ دیاریکراو به رێوه بجیت، هه ریه له سالی (۱۹۰۷) له فەرهنسا کۆمپانیایه کی سینه مایی دامه زریتر به ناوی (فیلمی هونهری)، ئامانجی ئەم کۆمپانیایه ئەوه بوو که هونه رمه نده گه وره کانی شانۆی فەرهنسی پیشکەش به جه ماوه ر بکات و پێشان بناسینیت، هه رواش بوو هونه رمه ندانی وهک (ساره برنار، مدام، یجان، ماکس دیرلی) و هه موو هونه رمه ندانی کور و کچی گرووی کۆمیدی (فرانسیز) هاتنه سه ر شاشه و فیلمه کانیسیان له چیرۆکی (ئەناتولی فرانس، فیکتور هۆگۆ، ئەدمون رۆستان) وهرگیرابوون، له و به ره مه مانه ی که ئەم کۆمپانیایه پیشکەشی کرد، (فیدرا، توسکا، نازاره کانی فیرکر). بۆ یه که م جار به ره مه می ئەم کۆمپانیایه که فیلمی (تیرۆکردنی دۆق دی جیز) بوو بۆ کاری مۆسیقا له گه ل گه وره ترین هونه رمه ندی مۆسیقیدا گرتبه ندی کرا که ئەویش (کامیل سان سان) بوو.

هه بوو به سه ر هه موو فیلمێکدا که له و کاته دا به ره هم ده هیترا، چونکه ته وای ئەو هونه رمه ندانه ی که له سینه مادا کاریان ده کرد خۆیان هونه رمه ندی شانۆی بوون) به لام (بورترا) ئەم شیوازی کارکردنه ی شکاندو له فیلمی (سرقه القطار الکبری) وه ده رگای کرده وه له به رده م شیوازیکی نوێ له کاری سینه ماییدا. له م کاره ی (بورترا) دا که خۆی دهرهینه رو وینه گر بوو، مۆنتاژ رۆلێکی گه وره و کاریگهری هه بوو له گیرانه وه ی چیرۆکه که که باس له کۆمه لێک چه ته ده کات که شه مه نده فه رێکی پۆسته ده پرن دوا یی له لایه ن پۆلیسه وه به رنه گاری ده کرتین و پرو به پرویان ده بنه وه و له ناویان ده به ن، ماوه ی ئەم فیلمه (۸) خوله ک بوو.

به م کاره ی، (بورترا) توانی کللی گه وره ترین ده رگا پیشکەش به جیهان بکات که ئەویش هونه ری مۆنتاژ بوو، یه کیکی تر له کاره گرنه گه کانی که له م فیلمه دا کرابوو، ئەوه بوو که تازه گه ری کرابوو له گۆشه ی- کامیرادا، هۆیه که شی ده گه رپته وه بۆ ئەوه ی ئەم فیلمه (به پێچه وانه ی فیلمه کانی تره وه) له ده ره وه ی ستۆدیۆ وینه ی گیرابوو، چونکه ئەو کاته هه موو فیلمێک له ستۆدیۆدا وینه ی ده گیرا، ئەمه ش بێگومان گۆشه ی کامیرا سنووردار ده کات.

ههروهها له م فیلمه دا (سرقه القطار الکبری) کامیرا جووله ی هه بوو بۆ پیشه وه و بۆ دوا وه و به شیوه ی باز نه یی بۆ ئەوه ی ئەسه پ سواره کانی به جوانی ده رکه ون، ههروهها وینه ی نزیک (کلۆزاب). له دوا ی ئەم فیلمه زۆریه ی زۆری دهرهینه ره کانی تر لاسایی (بورترا) یان کرده وه له مۆنتاژدا، ههروهها وینه گرتن له ده ره وه ی ستۆدیۆ بوو

سینه‌ما بیده‌نگی ده‌شکینی

له راستیدا فیلمی بیده‌نگ تا راده‌یه‌ک توانی جیهانیتیک له واقعیه‌ت پیشان بدات له‌گه‌ل‌ئه‌وه‌شدا که بیده‌نگ بوو، به‌لام له سالی (۱۹۲۷) هه‌موو‌ئه‌و بی‌ده‌نگییه‌شکاو وای لینه‌ات وینه‌کان ده‌نگی خو‌یان له‌گه‌ل‌دا بوو‌ئه‌مه‌ش بووه‌ه‌وی زی‌اتر راکیتشانی جه‌ماوهر به‌لای سینه‌مادا و جه‌ماوهر به‌م‌گۆرانکاریه‌ زۆر دل‌خۆش بوون هه‌روه‌ها زی‌اتر دل‌خۆش بوون به‌وه‌ی که له‌مه‌ودا گو‌ییان له‌ده‌نگی‌ئه‌کته‌ره‌خۆشه‌ویسته‌کانیان ده‌بی و گو‌ییان له‌ده‌نگی‌ئۆتۆموبیل و زه‌نگی ته‌له‌فۆن و... تاد ده‌بی‌ت، ئەم‌گۆرانکارییه‌ وای کرد که جه‌ماوهر وه‌کو سه‌ره‌تای سه‌ره‌له‌دانی سینه‌ما چی‌ژ له‌فیلمه‌کان وه‌ریگرن. هه‌ر له‌به‌ر ئەمه‌ سینه‌ماکاران ئەم‌هه‌له‌یان قۆزته‌وه و فیلمه‌کانیان ژماره‌یه‌کی زۆر دایه‌لۆگی دوورو دریتی تیدابوو، به‌لام له‌گه‌ل ئەم‌گۆرانکارییه‌ گه‌وره‌یه‌دا ناتوانین بل‌یین که ده‌نگ هه‌روا بی‌خۆ‌ئاماده‌کردن هاته‌ئاراه، به‌ل‌کو له‌سالی (۱۸۸۹) دا ئەدیسۆن یه‌که‌م که‌س بوو که بی‌ری له‌وه‌کرده‌وه‌ ده‌نگ بخ‌رتیه‌ سه‌ر فیلم، ته‌نانه‌ت چه‌ند فیلم‌یک له‌فه‌ره‌نسا به‌م‌شپۆه‌یه‌ به‌ره‌م هه‌یتر له‌سالی (۱۹۰۰) دا، به‌لام له‌وکاته‌دا کاتی فیلمه‌کان له‌یه‌ک خوله‌ک تینه‌ده‌په‌ری. له‌گه‌ل‌ئه‌وه‌شدا فیلم تا سالی (۱۹۲۷) به‌ته‌واوی بیده‌نگ نه‌بوو، به‌ته‌واوی راسته‌ ده‌نگی‌ئه‌کته‌ر و ئامپه‌رو... تاد نه‌بوو، به‌لام به‌به‌رده‌وامی مۆسیقا هه‌بوو که تیپ‌یکی مۆسیقای پی‌شکه‌شیان کردوه‌ له‌گه‌ل‌فیلمه‌که‌داو به‌پیتی دیه‌نه‌کان.

جاری وا هه‌بووه (۷۰) مۆسیقاژهن کاربان تیدا کردوه، به‌لام که ده‌نگ گه‌یشت به‌سینه‌ما هه‌موو‌ئه‌و کارانه‌ی پی‌شوو بوو به‌پا‌بردوو به‌تایبه‌تی‌ئه‌و دایه‌لۆگانه‌ی که به‌نوسین له‌سه‌ر شاشه‌نیشان ده‌دران. هه‌روه‌ک پی‌شتر ئاماره‌مان پی‌کرد، به‌ه‌وی ئەم‌گۆرانکارییه‌ نو‌تییه‌وه‌ ژماره‌یه‌کی زۆرتر له‌جه‌ماوهر روویان کرده‌ سینه‌ما، به‌لام له‌به‌ر ئەوه‌ی که هۆلی سینه‌ما ئەو ژماره‌ زۆره‌ی نه‌ده‌گرت، خاوه‌ن هۆله‌کان ناچاربوون که هۆله‌کان گه‌وره‌تر بکه‌ن، لی‌ره‌دا گرفتیک دروست بوو، ده‌نگ نه‌ده‌گه‌یشته‌ جه‌ماوهر له‌به‌ر ئەوه‌ی له‌وکاته‌دا ئامپه‌ری گه‌وره‌کردنی ده‌نگ نه‌بوو (لی دی فورست) ئەم‌کیشه‌یه‌ی چاره‌سه‌ر کرد به‌دروستکردنی ئامپه‌ریک که ده‌کرا ده‌نگی پی‌ زیاد بکری و به‌پی‌چه‌وانه‌وه. دوا به‌دوای چاره‌سه‌رکردنی ئەم‌کیشه‌یه‌، کیشه‌یه‌کی تر هاته‌پیش، ئەو سیناریستانه‌ی که پی‌شتر سیناریۆیان ده‌نووسی ته‌نیا بی‌ریان له‌ وینه‌ ده‌کرده‌وه (چونکه‌ پی‌شتر ده‌نگ نه‌بوو)، به‌لام دوا‌ی ئەوه‌ی ده‌نگ خرایه‌ سه‌ر فیلم ده‌بوا‌یه‌ چی‌رۆکه‌کان دایه‌لۆگی له‌گه‌ل‌دا بی‌ت له‌به‌ر ئەوه‌ گه‌رانه‌وه‌ بۆ لای ئەو نووسه‌رانه‌ی له‌ بواری شانۆدا

ده‌یان‌نووسی تا دایه‌لۆگی بۆ داب‌نین هه‌روه‌ها ده‌ره‌ینه‌ره‌کانیش چه‌ند ده‌ره‌ینه‌ریکی شانۆیی شو‌ینی گرتنه‌وه، ئەو شته‌ی که زۆر سه‌رسوره‌ینه‌ر بوو‌ئه‌وه‌بوو ژماره‌یه‌ک له‌ئه‌کته‌رانه‌ی که زۆر خۆشه‌ویست بوون لای جه‌ماوهر ده‌رکه‌وت که ده‌نگیان ناخۆشه‌، هه‌ر له‌به‌ر ئەم‌هۆیه‌ش بوو که ئەو ئەکته‌رانه‌ بی‌ کار مانه‌وه.

ئەو هه‌موو‌گۆرانکارییه‌ گه‌وره‌یه‌ که به‌ه‌وی ده‌نگه‌وه‌ دروست بوو، وای کرد که له‌ بواری سینه‌مادا جۆزه‌پسپۆرییه‌کی تر بی‌ته‌ پی‌شه‌وه‌ که ئه‌ویش بریتی بوو له‌ (پسپۆری ده‌نگ)، کاری ئەم‌پسپۆره‌ ئەوه‌ بوو له‌ کاتی وینه‌گرتندا چۆن مایکروفۆنه‌کان بشاریته‌وه‌ به‌جۆریک که ده‌رنه‌چیت و له‌ هه‌مان کاتی‌شدا نزیک بی‌ت له‌ ئەکته‌ره‌کانه‌وه‌ تا ده‌نگیان به‌جوانی بی‌سترتیت، بی‌گومان له‌و کاته‌دا ئەمه‌ش بی‌ زبان نه‌بووه، چونکه‌ به‌ه‌وی ئەوه‌ی که مایکروفۆنه‌کان له‌ وینه‌گرتندا ده‌رنه‌چن وینه‌گرتنه‌که‌ سنووردار بسوو له‌به‌ر ئەوه‌ ناچاربوون که دیه‌نی (کلوزاب) واته‌ دیه‌نی نزیک زۆر بکه‌ن و دیه‌نی دوور که‌م بکرتیه‌وه‌.

سالی (۱۹۲۹) ئەو ساله‌ بوو که زۆرترین ژماره‌ له‌ شانۆییه‌کان وینه‌ی گیراو خرایه‌ سه‌ر شاشه‌ (بی‌گومان به‌ ده‌نگه‌وه‌) دوا‌به‌دوای ئەم‌کارانه‌، یه‌که‌م فیلمی کۆمیدی (که‌ له‌ دوو‌به‌ش پی‌ک هات‌بوو) پی‌شکه‌ش کرا به‌ناونیشانی (گه‌شتی خیزانی)، دوا‌به‌دوای ئەمه‌ش ستۆدیۆکانی (وارنر) فیلمی (رووناکییه‌کانی نیویۆرک) ی پی‌شکه‌ش کرد، دواتر ستۆدیۆکانی (فۆکس) یه‌که‌م فیلمیان پی‌شکه‌ش کرد که له‌ سه‌داسه‌ده‌ هه‌مووی به‌ده‌نگه‌وه‌ بووه‌وه‌ له‌ ده‌ره‌وه‌ی ستۆدیۆ وینه‌ی گیرابوو. فیلمه‌که‌ش به‌ناوی (له‌ ئه‌ریزۆنای کۆن) بوو، به‌لام دوا‌ی ئەم‌ فیلمه‌ ستۆدیۆکانی (وارنر) فیلم‌یکی تریان نمایش کرد به‌ناونیشانی (نمایشه‌که‌ ده‌بی‌ت به‌رده‌وام بی‌ت) که نه‌ک هه‌ر به‌ده‌نگه‌وه‌ بوو، یان نه‌ک هه‌ر ته‌نیا گۆزانی له‌گه‌ل‌دا بوو، یان ته‌نیا سه‌مای له‌گه‌ل‌دا بوو، به‌لام ئەم‌جاره‌ ره‌نگا‌وره‌نگیش بوو.

له‌ راستیدا بوونی ره‌نگ له‌ سینه‌مادا شتیکی نو‌ی نه‌بوو، به‌ل‌کو پی‌شتر و له‌ سالی (۱۹۰۸) دا چه‌ند هه‌ول‌یک درا بۆ ره‌نگ‌کردنی فیلمه‌کان، به‌لام ئەم‌ره‌نگ‌کردنه‌ به‌ده‌ست بوو، ئەمه‌ش وای ده‌کرد که فیلمه‌که‌ ئەو چی‌ژیه‌ی نه‌می‌نی و له‌ لایه‌ن جه‌ماوهریشه‌وه‌ ئەو پی‌شوازییه‌ی لی نه‌کرا.

ئەم‌کۆمه‌له‌ گۆرانکارییه‌ گه‌وره‌ و گرنگه‌ له‌ بواری سینه‌مادا ته‌نیا ولاتیکی نه‌گرتنه‌وه‌، به‌ل‌کو له‌ یه‌ک کاتدا ئەمریکا و ئینگلته‌ره‌و ئەلمانیا و یه‌کیتی سو‌قیتی جارانی گرتنه‌وه‌ و بووه‌ پی‌شه‌سازیه‌کی جیهانی.